

MUKADDİME

Bil ki, Muhammed (s.a.s.) kul ile Rabb arasındaki nisbettir.²⁹ O'nun dışındaki herhangi bir insan ancak Hz. Muhammed (s.a.s.)'in bir nüshası olması dolayısıyla ilâhî sıfatlarla sıfatlanmaya hak kazanır. Bu nedenle ey kardeşim, öncelikle Allah ile senin arasında bir nisbetin bulunmasının gerçekliğini bilmelisin. Sonra ikinci olarak Allah'a ait kemâl sıfatlarının neler olduğunu ve Allah'ın yüce ve aşkın mukaddesliğine nelerin layık olduğunu bilmelisin. Üçüncü olarak da Hz. Muhammed (s.a.s.)'in bu ilâhî isim ve sıfatlarla vasıflanmasını bilmelisin ki böylece onun dosdoğru yolunda sülûk edebilesin. Nitekim Allah Teâlâ *“Allah'ın resûlünde sizin için güzel bir örnek vardır”* (Ahzâb, 21) buyurmaktadır.

Ey kardeşim! O'nun yolunda nefsini bilmeye olan yolcuğunda kesinlikle muhtaçsın. İşte bu tahkiki gerekli olan dört bilgidir.

Bu yüzden bu kitabı dört bölüm üzere neşrettim:

Birinci bölüm: Hz. Muhammed (s.a.s.)'in Allah ile kulu arasında nisbet oluşunun bilinmesi hakkındadır.

İkinci bölüm: Allah'a ait isim ve sıfatların bilinmesi hakkındadır.

Üçüncü bölüm: Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ilâhî sıfatlarla vasıflanmasının bilinmesi hakkındadır.

Dördüncü bölüm: İnsandaki kemâl/yetkinlik durumlarının bilinmesi ve buna nasıl ulaşılacağına açıklanması hakkındadır.

²⁹ Nisbet (bağıntı) bir şeyi başka bir şey ile uyarlı kılan bağ ya da ilişki anlamına gelen bir terimdir. Tasavvufa göre Hz. Peygamber aşkın olan Hakk ile âlemin birbirine uyumunu sağlayan ilişki ve bağdır. Müellif *El-Kemâlâtü'l-İlâhiyye* adlı bu eserini bu nisbetin nasıl gerçekleştiğini ispat ve ifade sadedinde yazmıştır.

عَلَّمَ الْقُرْآنَ
اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ
وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ
وَعَلَىٰ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ
وَجْعَلْهُمُ الْبَرَكَةَ وَالْخَيْرَ
وَالْجَنَّةَ وَالْجَنَّةَ
وَالْجَنَّةَ وَالْجَنَّةَ

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. MUHAMMED (S.A.S.)'İN, ALLAH İLE
KULU ARASINDA NİSBET OLUŞUNUN BİLİNMESİ

Allah Teâlâ buyuruyor ki: “(Ey peygamber!) Biz Seni ancak âlemlere Apek yüce bir rahmet olarak gönderdik” (Enbiyâ, 107).

Bil ki, âyette geçen bu rahmet mevcûdâtın tamamını kapsar ve kuşatır. Allah Teâlâ'nın “*Ve rahmetim her şeyi kuşatmıştır*” (A' râf, 156) sözü buna işaret etmektedir. Yani Muhammed (s.a.s.) Hakk'a ait durumlardan ve halka ait durumlardan kendisine şey adı verilen her şeyi kuşatır. Bu yüzden âyetin devamında Allah Teâlâ “*Ben onu (yani rahmetimi); sakınıp korunanlara, zekâtı verenlere, ayetlerimize inananlara ve ümmî peygambere (yani Muhammed (s.a.s.)'e) tâbî olanlara yazacağım*” (A' râf, 156-157) buyuruyor. Bu âyet diğer insanlardan farklı olarak kendisine tahsis edilmiş makamında Muhammed (s.a.s.)'e tâbî olan kimseye işaret etmektedir. Bu kişi daha sonra O'nun makamına katılacaktır ki, bu nedenle Allah Teâlâ “*Onu sakınan kimselere yazacağım...*” buyurmaktadır. Yani bu, kendilerine rahmet yazılan kimseler de rahmet haline geleceklerdir, demektir.

Bil ki, rahmet iki türdür: özel rahmet, genel rahmet. Özel rahmet, Allah'ın özel vakitlerde kullarını onunla idrâk ettiği rahmetidir. Genel rahmet ise Hakikat-i Muhammediyye'dir.³⁰ Allah Teâlâ eşyanın hakikatlerinin tamamına onunla rahmet eder. Böylece her şey kendi varlık mertebesinde zuhûr eder. Varlıkların kâbiliyetleri feyz ve cömertliği kabule onunla hazır olur. Bu yüzden Câbir (r.a.) hadisinde³¹ de belirtildiği üzere kendisiyle âlemdeki varlıklara rahmet etmek

30 Hakikat-i Muhammediyye Hz. Muhammed'in zamana ve mekâna nisbeti olmayan hakikatini ifade için kullanılan bir tabirdir. Süfîler bu tabiri Allah'ın ilk var ettiği şey için kullanırlar. Buna göre yalnızca Allah'ın var olup O'nunla birlikte başkasının var olmadığı bir mertebeden sonra zâttan ilk defa Muhammedî hakikat zuhûr etmiştir. Bu yüzden Hakikat-i Muhammediyye hâricî varlığın zuhûr silsilesinin ilk halkası olmuştur. Bu mer- tebe, bütün hakikatleri kuşattığı için hakikatü'l-hakâyık diye de adlandırılmış ve Allah is- minin mazharı olmuştur.

31 Müellif burada Abdürrezzâk es-San'ânî'den rivâyet olunan ve senedi sahâbeden Câbir b. Abdullah'a nisbet edilen hadise işaret etmektedir. Bu hadiste Câbir Hz. Peygamber (s.a.s.)'e “Anam, babam sana fedâ olsun! Allah'ın eşyayı yaratmadan önce yarattığı ilk şey nedir bu

ve böylece onları O'nun örneğine göre yaratmak üzere Allah'ın yarattığı ilk şey, Muhammed (s.a.s.)'in ruhudur.³² Nitekim Allah, âlemi Muhammed (s.a.s.)'in varlığından çıkarmıştır. Arş, Kürsî ve diğer ulvî ve süflî varlıkları O'nunla rahmete ersinler diye O'ndan var etmiştir. Çünkü onlar O'nun yüce numûneliğinin benzeri biçimde O'nun asil varoluşundan yaratılmışlardır.

Bu nedenle Allah Teâlâ'nın rahmeti gazabını geçmiştir. Zîrâ âlemin tamamı sevgilinin numûneliği üzere yaratılmıştır, sevgili ise kendisine merhamet edilendir. Rahmet hükmü varlıkta zorunlu olarak bulunur, gazap hükmü ise ârizîdir. Çünkü rahmet zât sıfatlarındandır.

konuda beni bilgilendir?" diye sormuştur. Hz. Peygamber de "Ey Câbir! Allah eşyayı yaratmazdan önce kendi nurundan senin peygamberinin nurunu (bir başka rivâyette 'nuru nu' lafzı 'ruhunu' şeklinde gelmiştir) yaratmıştır" buyurmuştur. (bkz.: Aclûnî, *Keşful-Hafâ*, hadis no: 826.)

- 32 Tasavvufî anlayışta, âlemin Hakikat-i Muhammedî'nin numûneliği üzere veya bir diğer deyişle Nûr-i Muhammedî'ye göre yaratıldığı kabul edilir. Bu anlayışa göre Arz'dan Arş'a, zerreden küreye, feleklerden meleklerle her varlık türü Nûr-i Muhammedî'den ve Nûr-i Muhammedî için var edilmişlerdir. Bu anlayışın ilk örnekleri H. III. yüzyılda Sehl b. Abdullah et-Tüsterî isimli sûfînin Nûr sûresinin 35. âyetine yazdığı tefsirde göze çarpar. Sehl bu tefsirde Nûr-i Muhammedî'den ve bu nûrun ilk varlık oluşundan bahseder. Sehl'den sonra bu konuda dikkat çekici yorumlar tasavvuf tarihinin büyük isimlerinden birine, Ebû Mansûr el-Hallâc'a aittir. Hallâc, ünlü eseri *Kitâbu't-Tavâsin*'de yer alan "Sirâc Tâ-Sini" bölümünde bu konuyu işler. İmam Gazzâlî de Nûr sûresinin 35. âyetini işâri olarak tefsir ettiği *Mişkâtul-Envâr* adlı eserinde Hz. Peygamber'in Sirâc-ı Münîr olma vasfından hareketle bilginin insana ulaşmasında Hz. Peygamber'in konumunu açıklamıştır. Bütün bu birikimin ardından gelen İbnü'l-Arabî Muhammedî nûr kavramını en geniş şekliyle ele almış ve bu nûr kavramını Hakikat-i Muhammedî'ye fikrinin merkezine yerleştirmiştir. Azîzüddin Nesefî ve yazarımız Abdülkerîm Cîlî de bu anlayışın önemli temsilcileri arasındadır. Cîlî bu hususu *el-Kemâlâtul-İlâhiyye*'de işlediği gibi *el-İnsânul-Kâmil* gibi eserlerinde daha detaylı anlatmıştır. Ayrıca âlemin Nûr-i Muhammedî üzere yaratılışı hakkında Osmanlı devri sûfîlerinin eserlerinde de oldukça bol malzeme olduğu göze çarpar. Bunlar içerisinde Ahmed Bîcân Efendi'nin *Envârul-Aşîkin*'i ile Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât*'ı halk nezdinde bu anlayışın yaygınlık kazanmasına önyak olmuştur. Yine kısas-ı enbiya türü kitaplarda da âlemin yaratılış tertibi anlatılırken bu nûr anlayışı ile başladığı ve Nûr-i Muhammedî'nin intikâli hakkında bölümlere yer verildiği görülmektedir. Klasik kelâm literatüründe Muhammedî nûr hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte büyük bir kelâmcı ve koyu bir vahdet-i vücûd karşıtı olan Sa'deddin et-Taftâzânî'nin, Hz. Peygamber'in atalarından kendisine aktarılan bir nûra sahip olduğunu ve bu nûrun O'nun bir mucizesi olduğunu söylemesi dikkat çekicidir (*Şerhu'l-Makâsîd*, Beyrut, 2001, c. III, s. 297). Bu Muhammedî nûrun babadan oğla intikâli konusunda geleneksel bakış açısıyla yazılmış şiyer kitaplarında teferruatlı bilgi mevcuttur. Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât* adlı mevlidinde yer alan "Nûr Bahri" bu anlayışın edebî ve popüler bir yansıması olarak karşımıza çıkar.

Gazap adalet sıfatlarındandır. Adalet fiildir. Zâtî sıfatlar ile fiil sıfatları arasında ise büyük bir fark vardır.

Bu mânâ nedeniyle Allah, er-Rahmân ve er-Rahîm³³ diye adlandırılmış ve Gazbân veya Gazûb³⁴ diye adlandırılmamıştır. Allah devamlı sûrette rahmet eder demen doğrudur. Allah devamlı sûrette gazaplıdır ve mutlak mânâda hiddetlidir denmesi ise doğru değildir. Bütün bunların sırrı ancak rahmetin gazabı geçmesidir. Çünkü varlığın sevgili için durumu sûret için aynanın veya zât için sıfatın veya bütün için parçanın durumu gibidir. Bu yüzden rahmet Muhammed (s.a.s.) sebebiyle bütün varlıkları kapsar.

*Âlem Seninle buldu kıymet ey en hayırlısı âlemin
Kökleriyle bulur güzellik dallar
Sen sevgilisin ve âlemin tamamı numûnen senin
Sevgilidir hep sevgiliye ait olanlar*

Allah Teâlâ şu gizli hazineyi ortaya çıkarmayı dilediğinde kendisinin bilinmesi için bu âlemi yaratmayı istedi. Nitekim bir hadis-i kudside³⁵ Allah Teâlâ'nın "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim/sevdim bu nedenle mahlûkâtı yarattım"³⁶ buyurduğu nakledilir. Bu ezeli tecellînin³⁷ zâtındaki mevcûdât, Allah'ın ilminde a'yân-ı

33 Er-Rahmân ve er-Rahîm isimleri hakkında açıklama kitabın ikinci bölümünde yer alan er-Rahmân ve er-Rahîm isimlerinin açıklamasında gelecektir.

34 Gazbân ve gazûb Arapçada mübalağa kipi denilen kipte gelmiş iki isimdir. Bununla vasıflanan kimsenin gazap ve öfkesinin abartılı ve sürekli öfkeli olduğuna işaret edilir. Müellif, Allah Teâlâ'nın bu nitelikler ile vasıflanmadığı bilakis rahmetin mübalağa kipleri ile vasıflandığını belirterek Allah'ın merhametine dikkat çekmektedir.

35 Peygamberimizin Kur'an dışında Allah'a dayandırarak söylediği hadislerle kudsi hadis denir. Bu hadisler Allah tarafından vahiy, ilham, rüya gibi değişik bilgi edinme yolları ile anlamı Hz. Peygamber'e bildirilen, onun tarafından kendi ifade ve üslubu ile Allah'a nisbet edilerek rivâyet edilen, Kur'an'la herhangi bir ilgisi bulunmadığı gibi i'câz vasfı da olmayan hadislerdir. Bu hadislerin kudsi olarak nitelendirilmesinin nedeni mânâlarının Allah'a ait olması, hadis denilmesinin nedeni ise Hz. Peygamber tarafından dile getirilmiş olmasıdır.

36 Keşfü'l-Hafâ, hadis no: 2016.

37 Tecellî kavramı umumî olarak bütün bir nazarî irfanın ve husûsî olarak ise Abdülkerîm Cîlî'nin tasavvufî görüşlerinin anlaşılmasında anahtar nitelikte kavramlardandır. Bu kavram tasavvuf doktrininin hem varlık, hem de mârifet teorisinin anlaşılmasında büyük bir önemi hâizdir. Hatta tecellî kavramı nazarî tasavvuf yani vahdet-i vücûd anlayışının üzeri-

ne inşa edildiği temeldir. Öyle ki, bu kavram doğru anlaşılardan muhakkik sūflerin sistemlerini çözmek neredeyse imkânsızdır.

Tecelli sözlükte bir şeyin açılması ve ortaya çıkması anlamına gelen c-l-y (جلى) kökünden türemiştir. Araplar bir şey ortaya çıktığında “tecelle’ş-şey’u” derler. Şöhreti nedeniyle tanınan meşhur kimseye ise “İbn Celâ” derler. Tecelli kelimesi Kur’ân kelimelerindedir. Kur’ân’da iki yerde doğrudan tecelli kelimesi geçer (bkz.: A’râf, 142; Leyl, 2).

Tecelli kavramı tasavvufun hem varlık hem de bilgi teorisiyle irtibatlıdır. Tecelli varlıkbilim açısından kullanıldığında feyiz, zuhûr, sudûr, tenezzül, taayyün, tekessüf, teşahhus gibi kavramlarla ilişkilidir. Bilgi teorisi açısından ise tecellinin, fetih, tahkik, şühûd ve keşf terimleri ile anlam benzerliği vardır.

Varlık açısından tecelli, gayb mertebesinde olanın zuhûr mertebesine çıkması demektir. Bu kavram Hakk için kullanıldığında Hakk’ın zâtının bütün isim ve sıfatları ile kendisini izhâr ettirmesi demek olur. Tecelli kavramı muhakkik sūfler tarafından âlemin var oluşunu izah etmek için kullanılır. Bilindiği üzere İslâm kelâmı yoktan yaratma görüşünü benimsemiştir. Bu görüş yaratan-yaratılan ikiliğine dayanır. Vahdet-i vücûd mektebine mensup sūfler ise varlık birdir ve onda ikilik bulunması imkânsızdır. Bu nedenle varlıkta yaratan-yaratılan ikiliğini geçersiz kılmak maksadıyla sūfler tecelli kavramını kullanmışlardır. Bu anlayışa göre bir tek hakikat vardır ve bu tek hakikat tecelli etmekte yani zuhûr etmektedir. Âlem ise bu hakikatin tecelliler mertebesi veya zuhûr mertebelerinden ibarettir.

Tanrı-âlem ilişkisinin temeli olan tecellinin çeşitli mertebeleri ve dereceleri vardır. Vahdet-i vücûd doktrininin önemli yorumcularından olan Molla Abdurrahman Câmî tecelli varlık tecellisi ve müşâhede tecellisi olmak üzere ikiye ayırır. Müellifimiz Cîlî de Molla Câmî gibi müşâhede tecellisi için tecelli kavramını kullanırken varlık tecellisini tenezzül diye adlandırmaktadır.

Varlık tecellisi âlemin doğrudan ve dolaylı olarak Hakk’tan varlık almasıyla ilgilidir. Buna göre Tanrı ile âlemin doğrudan ve dolaylı irtibat olmak üzere iki türlü irtibatı vardır. Birinci irtibat Tanrının her bir varlıkla özel irtibatıdır. İkinci irtibat ise, bir nedensellik silsilesiyle şeylerin meydana gelmesidir. Birinci irtibat, âlemde bulunan tek tek şeylerin Tanrı ile arada başka sebepler ve varlıklar bulunmaksızın doğrudan “varlık” almasını sağlar. Yani doğrudan doğruya her bir tikel varlıkta Tanrı tecelli eder ve bu varlık tecellisi o tikeli var eder. Vahdet-i vücûdu benimseyen sūfler bu özel irtibat tarzını “vech-i hâs” terimi ile nitelendirmişlerdir. Tanrının, âlemde bulunan her tikel varlıkla özel bir irtibatının olması Tanrı’nın tikellerle ilişkisi sorunu ile de ilgilidir. Meşşâî filozoflar sudûr da denilen ve yukarıda bahsi geçen ikinci irtibattan hareketle âlemin bir nedensellik zinciri ile Tanrıdan varlık aldığını ileri sürerler. Buna göre Tanrının âlemdeki tikellerle doğrudan bir irtibatı yoktur. Bu nedenle Tanrının bilgisi tikellere taalluk etmez.

Vahdet-i vücûd görüşünü benimseyen sūfler ise Meşşâî felsefedeki bu fikri özel irtibat (vech-i hâs) fikri ile aşmışlardır. Bu aynı zamanda mutlak birlik olan Tanrıdan kesretin yani çokluğun nasıl çıktığına dair de bir izâhtır. Şöyle ki, mutlak bir olandan yalnız bir çıkar ilkesi çerçevesinde Hakk’tan yalnızca bir şey zuhûr eder ki bu da varlık tecellisidir. Zîrâ Hakk mutlak varlıktır. Âlemdeki çokluk Hakk’tan çıkan bu varlık tecellisinin Hakk’ın isim ve sıfatlarının gölgesi konumunda olan a’yân-ı sâbite mazharlarında ortaya çıkan görüntüsünden kaynaklanır.

Müellifimiz Cîlî de varlık tecellisini ikiye ayırır. Ancak öncelikle belirtmekte fayda vardır ki İbnü’l-Arabî’nin ıstılahından âşinâ olduğumuz feyz kavramı Cîlî’nin dilinde tecelli şeklinde dile getirilmektedir. Buna göre ilk tecelli tecelli-yi akdes diye adlandırılan Hakk’ın kendi zâtında zâtı için zâtıyla tecelli etmesidir. Bu tecelli insan bilgisinin konusu olmaz.

sâbite³⁸ olarak mevcut oldular. Allah onların kâbiliyetlerinden, onların sonradan var olma (hudûs) ile varlığının başlangıcı olmama (kıdem) durumları arasındaki nisbetsizliği bilemeyeceklerini bilmiştir. Sevgi ise kendisini tanımları için onlara zuhûr etmesini gerektiriyordu. Bu yüzden bu sevgiden bir sevgili yarattı. Onu zâtının tecellisi için seçti. Yarattıkları ile arasında nisbet olması için âlemi

Çünkü bu tecellî sadece zâta ait bir tecellîdir. İkinci tür tecellî ise zâtın mümkün varlıklarında gerçekleşen tecellî-yi mukaddes diye adlandırılan tecellîsidir. Bu tecellîyi ilâhî isimler ve sıfatlar gerektirmiştir. Bundan dolayı âlemle zâtın ilişkisini sağlayan etkenler ilâhî isimler ve sıfatlardır. Cîlî, İbnü'l-Arabî'nin Hakk'ın tecellîlerinin sonsuz olduğu kanaatini paylaşır. İbnü'l-Arabî sürekli tecellî fikrinden hareketle sürekli yeniden yaratılma görüşünü geliştirmiştir yani bilinen adıyla halk-ı cedid veya teceddüd-i emsâl. Cîlî de buna sûretlerdeki değişim yani "et-tahavvul fi's-suver" der. Zaten her iki sûfiye göre yaratmak, yoktan yaratma değildir. Bu iki sûfi yaratmanın zuhûr yani görünmez veya bâtın olan bir şeyin ortaya çıkması olarak kabul ederler.

Cîlî, Hakk'ın bir tecellîdeki zuhûrundan diğer tecellîdeki zuhûruna dönmesi ve sonsuza değin bu şekilde devam etmesini O'nun et-Tevvâb (dönen) olmasıyla ilişkilendirir. Bu şekilde Hakk'ın sürekli tecellî etmesi tecellîlerde sürekli bir terakkîyi getirir. Tecellîde tekrar yoktur, her tecellî bir öncekini kapsar ve genişleyerek devam eder. Buna bağlı olarak âlem de sürekli genişler ve mükemmelleşir. Bu anlayış, statik âlem modellerine karşı sürekli yenilenen ve değişen bir evren modeli ortaya koyar.

İkinci tür tecellî olan müşâhede tecellîsi ise mârifetullah ile ilgilidir. Bu anlamda tecellî keşfin bir türü olması bakımından mârifetle birleşir. Müşâhede tecellîsinin özelliği tecellîgâhın varlığını silmek ve ona bilgi kazandırmaktır. Bu bakımdan varlık tecellîsinden farklılık arz eder. Sûfilere göre Allah hakkındaki bilgi ancak müşâhede tecellîsi ile elde edilir. Bu tecellî de tıpkı varlık tecellîsi gibi birdir ve tecellîgâhın istidadına göre değişir.

Tecellînin üç temel işlevi vardır. Tecellînin birinci işlevi Hakk'ın zâtında gizil hâlde bulunan isimler ve sıfatların buna bağlı olarak da âlemin ortaya çıkmasıdır. İkinci işlevi ortaya çıkan bu isimler ve sıfatlar vâsıtasıyla ilâhî zât hakkında bilginin elde edilmesidir. Çünkü Hakk bilinmeyi istediğinden dolayı tecellî etmektedir. Eğer tecellî olmasaydı Hakk da gizli kalmaya ve bilinmemeye devam ederdi. Üçüncü işlev ise âlemin var olmaya devamını sağlamaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere Hakk âleme sürekli tecellî etmektedir. Bu nedenle âlem var olmaya devam etmektedir. Eğer Hakk'ın âlemdeki tecellîsi kesilse âlem derhal aslı olan yokluğa geri döner. Bu nedenle Hakk'ın tecellîsi âlemin kıyâmının sebebidir. Hakk'ın tecellîsi hangi âlemde gerçekleşirse gerçekleşsin ve Hakk hangi şeye tecellî ederse etsin bu tecellî ez-Zâhir isminden kaynaklanır. El-Bâtın isminden ne dünyada ne de âhirette tecellî vukû bulmaz. Çünkü bu isim zuhûr edenin bâtın olmasını gerektiren bir isimdir. Bu nedenle kendisinden zuhûr vâkî olmaz. (Abdülkerim Cîlî, *İnsân-ı Kâmil*, trc. Abdülaziz Mecdî Tolun, s. 105-133; Suad el-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, trc. Ekrem Demirli, s. 607-610; Ekrem Demirli, *Sadreddin Konevî'de Varlık ve Bilgi*, s. 294-295; Abdullah Kartal, *Abdülkerim Cîlî*, s. 54-61.)

38 A'yân-ı sâbite terimi hakikat, zât ve mâhiyet anlamlarına gelen 'ayn (çoğulu a'yân) terimi ile insan veya üçgenin zihindeki varlığı gibi zihni veya akli varlığı ifade eden sâbitlik teriminden oluşan bir tasavvufî terimdir. Bu terim eşyanın hakikatleri konumunda olan ilâhî isimlerin Allah'ın ilminde bulunan akledilir sûretlerini anlatmak maksadıyla geliştirilmiştir.

bu sevgiliden yarattı. Böylece onlar bu nisbetle O'nu tanıyacaklardı. Bu nedenle âlem, sıfat tecellîlerinin mazharı, Sevgili (s.a.s.) ise zât tecellîlerinin mazharıdır. Sıfatın zâttan bir dal olması gibi âlem de Sevgili (s.a.s.)'den bir daldır. Çünkü O (s.a.s.), âlem ile Allah arasında bir vâsıtaadır.

Bu söylediğimiz sözün kanıtı Hz. Peygamber (s.a.s.)'in “Ben Allah'tanım, mü'minler ise bendendir”³⁹ sözüdür. Bizim için bir diğer kanıt Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Câbir'e söylediği “Allah önce ruhumu yarattı, sonra Arş'ı, Kürsî'yi, ulvîleri ve süfîleri toptan ondan yarattı”⁴⁰ sözüdür. Hadiste geçen bu şeylerin O'ndan yaratılış tertibi gayet açıktır. Ruh-i Muhammedî'nin onların aslı olduğu ve onların O'nun dalları olduğu konusunda karışıklık yoktur. Bizim bu söylediklerimizin delili Hz. Peygamber'in “Âdem su ve toprak arasındayken Ben peygamberdim”⁴¹ sözüdür. Çünkü bu sözden O'nun Âdem ile Allah arasında vâsıta olduğu öğrenilir. Sonuçta Âdem'in zuhûru gerçekleşmiş ve varlığı yetkinlik kazanmıştır. Muhammedî peygamberlik ancak yasa koyuculuk gücüyledir. Bu ise kul ile Allah arasındaki vâsıtalıktan ibarettir.

Hadiste Âdem'in özellikle anılması Resûlullah (s.a.s.)'in Allah ile Âdem arasında vâsıta olduğuna açık bir delildir. Sonuçta Âdem Muhammedî nisbetten dolayı peygamber olarak gönderildi. Âdem'in O'nun yanındaki durumu bu şekildeyse çocuklarınıninki nasıldır sen gerisini hesap et! İşte bu evlâ olandır. Bu yüzden Allah O'na inancını ve yardım etmeleri konusunda peygamberlerden söz almış ve şöyle buyurmuştur: “Allah, peygamberlerden şöyle söz almış ve ‘Bakın, size Kitap ve hikmet verdim; imdi yanınızda bulunan (Tevrat)’ı doğrulayıcı bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı?’ demişti. Onlar da ‘Kabul ettik!’ dediler. Al-

39 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, hadis no: 619.

40 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, hadis no: 826.

41 Tirmizî, Menâkıb, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVII, s. 176; İbn Ebi Şeybe, *Musanef*, c. XX, s. 231; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, c. II, 715.

lah da ‘O hâlde tanık olun, Ben de sizinle beraber tanık olanlardanım’ dedi” (Âl-i İmrân, 81).

Âyette “Bir peygamber...” sözünün nekre⁴² kalıbında gelmesi müfessirlerin ittifakıyla bu bahsi geçen peygamberin şânının ne kadar yüce olduğunu belirtmek içindir yoksa fazileti bilinmeyen biri olduğu için değildir. Allah Teâlâ’nın peygamberlere söylediği “O’na mutlaka inanacaksınız...” sözü peygamberlerin Muhammedî kemâlleri kendi müşâhedeleri olarak keşf yolu ile idrâk etmediklerinin delilidir. Bunun nedeni dalın kökü kuşatmasının imkânsız olmasıdır.

Allah peygamberlerden Hz. Peygamber’in yetkinliklerine gıyâben îmân etmek üzere söz aldı. Çünkü onların bu yetkinliklere gıyâben îmân etmeleri onlar için zâtî kurtuluşlarına sebeptir. Böylece onlar bununla mükemmellik mertebesini elde ettiler. Onlar bu ilmi ancak Muhammed (s.a.s.) vâsıtası ile idrâk ettikleri için O’nunla O’nun ilmine katıldılar.

Bu durumun sırrı Muhammed (s.a.s.)’in zâtın mazharı olmasıdır. Peygamberler isimler ve sıfatların mazharlarıdır. Ümmet-i Muhammed’in velîleri dışında kalan ulvî ve süflî âlemin geri kalanı da fiil isimlerinin mazharlarıdır. Çünkü onlar Hz. Peygamber’in “Ümmetimin âlimleri İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir”⁴³ sözü dolayısıyla peygamberler gibi isimlerin ve sıfatların mazharlarıdır.

Muhammed (s.a.s.)’in Allah ile peygamberleri arasında vesîle olduğunu bildiğinde bu bilgi O’nun Allah ile melekleri arasında da vesîle olduğu bilgisini doğurur. Çünkü âlimlerin çoğunun görüşüne göre âdemoğullarının seçkinleri meleklerin seçkinlerinden üstündür. Şu halde O’nun Allah ile insan ve meleklerin seçkinleri arasında nisbet

42 Arapça gramerinde neye delâlet ettiği belli olmayan (harf-i tarifsiz) belgisiz isme nekre denir. Bir kelimenin bu kalıpta getirilmesi o kelimenin çeşitli durumlarına işaret eder. Söz gelimi bu şekilde belgisiz gelen kelime Cillî’nin işaret ettiği âyetteki gibi ise bahsi geçenin yüceliğine ve şânının çok büyük olmasına işaret eder.

43 Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, hadis no: 1742..